

JOAN F. MIRA

“Francesc Esteve, amb tota certesa, era el més gran savi valencià vivent (al costat potser d’Alfred Giner Sorolla): dic savi, no dic gran especialista, i com és natural no hi ha cap plaça o carrer amb el seu nom, ni cap escola i institut, ni el nom del mateix museu de Castelló, que serà important gràcies a les seues increïbles donacions de ceràmica, arqueologia i etnografia, ni cap universitat valenciana l’ha fet doctor honoris causa.”

En la mort del savi Esteve

Avui que escric aquest paper, dia 20 de març, a mig matí he anat a l’hospital a visitar el meu amic Francesc Esteve, malalt ja moltes setmanes, i m’han dit que s’acabava de morir. El meu amic Francesc Esteve tenia noranta-quatre anys, o potser noranta-cinc, i cada matí prenia una infusió i unes magdalenes en un bar, sempre el mateix, i després se n’anava a treballar al seu despatx del museu de Castelló. De tant en tant, des de fa molts anys, jo l’acompanyava en el frugal desdèjuni, i llavors parlàvem llargament, o més aviat parlava ell, i em desvelava fraccions dels seus coneixements infinits, retalls de la seua memòria prodigiosa. Era perfectament capaç de recordar el contingut exacte de les vitrines del Museu Àrab del Caire, visitat durant el cèlebre creuer universitari del 1933. O els detalls del seu primer encontre amb Pompeu Fabra, els dibuixos dels vasos campaniformes que va estudiar pels anys trenta, i les paraules exactes del professor Bosch Gimpera quan discutien sobre les datacions d’aquesta o aquella tomba. Ho recordava tot, en un estat en què el temps no és exactament temps sinó una versió personal de l’eviternitat.

Francesc Esteve, amb tota certesa, era el més gran savi valencià vivent (al costat, potser, d’Alfred Giner Sorolla): dic *savi*, no dic gran especialista, i com és natural no hi ha cap plaça o carrer amb el seu nom, ni cap escola o institut, ni el nom del mateix museu de Castelló, que serà important gràcies a les seues increïbles donacions de ceràmica, arqueologia i etnografia, ni cap universitat valenciana l’ha fet doctor honoris causa o li ha donat la medalla d’or. Potser perquè abans de la guerra ja era un republicà de pedra picada, valencianista d’Esquerra Valenciana, i altres defectes substancials que li van impedir, en temps del franquisme, ocupar càtedres universitàries sobradament merescudes. Li van anul·lar la càtedra d’institut, va ser “exiliat” a Tortosa i a Amposta, i des de temps immemorial vestia invariablement de negre, d’hivern i d’estiu, amb corbata negra, i ningú l’ha vist mai vestit d’una altra manera. Ni tan sols quan eixia a visitar jaciments entre les més remotes masies i muntanyes, quan jo l’he acompanyat i he sigut testimoni de la seua miraculosa perspicàcia d’arqueòleg antic. Per ací, em deia un dia al fons d’un barranc, devia anar el corrent d’aigua fa —posem per cas— tantes desenes de milers d’anys, per allà devien vindre a abeurar els animals, allí es posaven els caçadors, i quan disparaven les fletxes alguna degué caure per aquella part. I en efecte, buscant en aquell punt precís, amb una miqueta de paciència i de mètode, apareixien les puntes de sílex. I si ell deia que la Via Augusta passava per tal lloc i tal lloc, és que hi passava, no en tinguen el mínim dubte.

Ara fa poc més d’un any li vam fer un petit homenatge al Museu del Montsià, amb l’alcalde, el director general del patrimoni de la Generalitat de Catalunya, i jo mateix, amb motiu de la publicació d’un primer volum de treballs seus sobre excavacions a les comarques de l’Ebre. La sala era plena de gom a gom, potser perquè, com va dir ell en el seu parlament, a Amposta hi viuen ampostins (una part dels quals són descendents de valencians, que hi anaren fa molt de temps pel conreu de l’arròs), mentre que el conjunt dels valencians presents no som exactament ampostins, sinó alguna altra cosa: poc agraïts, si més no. El meu amic Francesc Esteve era el més gran prehistoriador i arqueòleg que ha donat mai el País Valencià, i creia que els mals del país i d’Espanya vénen sobretot dels jesuïtes, dels socialistes i dels Borbons, o siga del clericalisme, del poder de l’estat i de la història monàrquica. No sé, per tant, qui li dedicarà mai un carrer o un institut. Ara s’ha mort, i jo he tornat a dedicar-li el mateix article, perquè en aquest moment no sabia fer-ne un altre de nou. S’acabaran els últims savis, i no tindran medalles ni carrers.